

Descartes

DS. J.W. TUNDERMAN

De Schrift is de levende stem van God (I)

Tweede Kerstdag 2022 was het 80 jaar geleden, dat ds. Jan Willem Tunderman (1903-1942) in het concentratiekamp Dachau stierf. Op *www.Christipedia* las ik over hem: ‘Hij volgde de opleiding theologie aan de Vrije Universiteit. In 1933 werd hij predikant te Vrouwenpolder en Gapinge en in 1938 deed hij zijn intrede in de gereformeerde kerk in de wijk Helpman te Groningen. Hij stelde de verflauwing van de Europese christenheid aan de kaak en waarschuwde tegen het nationaalsocialisme en de verafgoding van Hitler.’ In twee artikelen wil ik uw aandacht vragen voor het werk van Tunderman.¹

Aanleiding is de digitale uitgave van zijn boek *Marnix van Sint Aldegonde en de subjectivistische stromingen in de 16e eeuw* (1940) op de website www.jw.tunderman.net. Op deze website zijn ook preken en referaten van Tunderman te vinden en een *In memoriam* van de hand van ds. J.J. Spier.

Hoe krijgen we vastheid?

Tunderman vraagt in zijn boek over Marnix aandacht voor een specifiek probleem, namelijk het onderscheid

objectivistisch en *subjectivistisch*, dat in zijn tijd werd gebruikt om verschillende soorten prediking aan te duiden. Met objectivistische prediking bedoelde men dogmatische *leer*prediking en met subjectivistische prediking bevindelijke *belevings*prediking. Waarom hanteerde men dat onderscheid? Omdat gereformeerden weliswaar overtuigd waren dat onze vastheid ‘ligt verankerd in de genade en waarheid die door Jezus Christus is geworden’, maar zich vervolgens afvroegen *hoe* we die vastheid krijgen: is daarvoor het objectieve (de leer) nodig of het subjectieve (de beleving)? Of misschien een mix van beide? Tunderman wijst het onderscheid helemaal af, omdat hij meent dat beide

¹ Zie ook Jan Oldenhuis, Hij was in Dachau en zij schreef haar verdriet uit, in: *Nader Bekeken*, jrg. 29, mei 2022, p. 173-176.

soorten prediking uitgaan van de mens. Om het te overwinnen vraagt hij aandacht voor wat hij noemt *het vastere Woord*.

Verwarring

In zijn lezing *Het Vastere Woord* (1937) noemt Tunderman een aantal zaken waaruit blijkt dat er destijds in de kerken op allerlei gebieden verwarring was.

Er klinken stemmen die zeggen dat het Oude Testament eigenlijk maar de wet in stenen tafelen is, en dat het Nieuwe Testament het Evangelie is, het eigenlijke Woord van God. Gods verbond zou slechts iets oudtestamenteel zijn.

Veel gereformeerden moeten niets meer hebben van 'dat principieel gereformeerde' en vinden het onderzoeken van de belijdenis en de beginselen maar intellectueel. Daardoor staan ze weerloos tegenover sektarisme, zoals Sabbatisme, Adventisme en de Zoeklichtbeweging.

Over het nationaalsocialisme in Duitsland en de opkomst van Hitler lopen de meningen uiteen. Tunderman ziet dat achter de nazi-ideologie de mystieke dwaalleer van de gnostiek ligt, maar dat wordt door velen niet onderkend.

Terug naar het vastere Woord

Bij elk onderwerp, of het nu de prediking betreft, de leiding van de Geest in charismatische groepen of het nationaalsocialisme, steeds brengt Tunderman de Heilige Schrift ter sprake. Dat doet hij niet zomaar.

Vaak citeert hij 2 Petrus 1:19: *En wij hebben het profetische Woord, dat zeer vast is en u doet wel, dat u daarop acht geeft als op een licht dat schijnt in een duistere plaats, totdat de dag aanlicht en de morgenster opgaat in uw harten.*

Ook de gemeenten aan wie Petrus schreef hadden te kampen met verwarring. Zij waren, zegt Tunderman,

Tunderman roept zijn tijdgenoten op om in hun eigen situatie ook de lamp van het Woord omhoog te houden. Als we dat doen, zegt hij, zien ook wij waarover we struikelen en dan zal de verwarring onder ons ophouden. Dan zijn we wel bedroefd om de verwarring, maar dan worden we al meer verlicht door het Woord en

Tunderman wijst met klem naar het Woord van God dat bij machte is als een tweesnijdend scherp zwaard verwarring te ontwarren

geneigd om zich daarbij te richten op menselijke ervaringen. Petrus zagen ze niet zozeer als de apostel van Jezus Christus, de dienaar van Gods Woord, maar meer als een bijzonder geestelijk mens, omdat hij zoveel had beleefd op de berg van de verheerlijking. Maar de apostel zegt dan: zeker, wij hebben op de berg Christus' heerlijkheid gezien, maar houdt u dáaraan niet vast! U hebt het profetische woord dat zeer vast is. Eigenlijk staat er: als *het vastere* hebt u het profetische woord! Want de oudtestamentische profetie is *vaster*, nu die door het apostolische getuigenis bevestigd wordt. Zó komt Petrus tot de conclusie dat Gods Woord vaster is dan alles wat enige vastheid op aarde heeft. Ook vaster dan de begrippen, gedachten en ervaringen van de mensen. En dan klinkt zijn oproep om de lamp van het Woord omhoog te houden, zodat de verwarring 'ontward' wordt en het zicht op de weg die de gemeenten moeten gaan zich opent.

de Geest, en weten ook wij hoe we moeten lopen. Tunderman wijst dus met klem naar het Woord van God dat bij machte is als een tweesnijdend scherp zwaard verwarring te ontwarren (Hebr. 4:13v).

De mens in het middelpunt

Een belangrijke oorzaak van alle verwarring van zijn tijd ligt volgens Tunderman juist in de vraag die gesteld wordt: of we de vastheid van ons geloof krijgen door de leer óf door de beleving. In de grond van de zaak deugt die vraagstelling niet, zegt hij. De vraag is subjectivistisch en komt niet voort uit de Bijbel, maar uit de school van denkers die hun uitgangspunt nemen in de mens. Tunderman noemt de mystici Sebastiaan Franck (1499-1540) en Dirck Volkertszn. Coornhert (1522-1590), en Descartes

(1595-1650), wiens denkwijze bij hun gedachtegoed aansluit.

In zijn boek over Marnix laat Tunderman zien dat Descartes twee begrippen tegenover elkaar zet: 'subjectief' en 'objectief'. Subjectief is 'de wereld van mijn eigen bewustzijn' en objectief is 'de wereld buiten mij'. Volgens Descartes komt de mens denkend vanuit zijn eigen bewustzijn tot ware kennis. 'Cogito ergo sum', ik denk dus ik ben, zegt hij. Hij neemt zijn uitgangspunt dus in de mens.

Maar met dat *subjectivistische* uitgangspunt, zo realiseert Tunderman zich, vallen ook de Schrift en de leer van de kerk onder het objectieve dat buiten ons ligt. Dat leidt tot een *objectivistische* zienswijze: Gods Woord is voor het ego slechts een 'object' van onderzoek. En dat leidt weer tot een overschatting van het (theologische) denken. Theologische beschouwingen en leerbegrippen krijgen de voorrang en de inhoud van de Schrift wordt versmald. Dogmatische preken heten dan 'objectief' en ze lijken een goede poging om het normkarakter van de Bijbel te handhaven, maar in werkelijkheid zijn ze *menselijke* redeneringen over God en over Gods Woord.

Tundermans strijd tegen de verwarring

Hiertegen verzet Tunderman zich fel. Gods Woord is geen object! Het richt zich altijd tot het hart van de mens en de aanspraak van God is zo majestueus dat het leven van de horende mens daardoor volkomen wordt beheerst. Wie eenmaal voor de majesteit ervan heeft gebogen kan niet langer over Gods Woord spreken als over iets objectiefs. De Schrift is het altijd over-

winnende Woord van God (zie *Marnix*, p.181), het zwaard van de Geest. Prediking van het Woord heet daarom niet slechts bediening van het Woord, maar ook bediening van de Geest.

De *objectivistische* zienswijze is dus in feite een uitvloeisel van het *subjectivistische* uitgangspunt. Dit is een eyeopener voor Tunderman. Tegelijk realiseert hij zich, dat dat uitgangspunt ook leidt tot een *subjectivistische* zienswijze waarbij de aandacht gericht moet zijn op 'de wereld van het eigen bewustzijn', op het individu. Want het 'objectieve' Woord van God dat tot

de wereld buiten het eigen bewustzijn behoort, 'doet' natuurlijk niets aan het subject. En dus kan de vastheid van het geloofsvertrouwen niet in de waarheid van de belofte liggen, maar zal die gezocht moeten worden in de *beleving* van het subject, in wat ons ego ervaart van wat de Geest doet.

Het gevolg daarvan is permanente geloofsonzekerheid: is er in mij sprake van het werk van de Heilige Geest of zijn het werkingen van mijn eigen menselijke geest? Heb ik werkelijk deel aan Christus en zijn weldaden? Ook tegen dit subjectivisme brengt Tunderman in dat Gods Woord levend en krachtig is, dat zijn belofte betrouwbaar is en zijn bedreiging ernst. Wie Gods belofte afwijst is bezig zich te verharden. Waar de belofte in ongelooft wordt verworpen, daar is de bedreiging zeer te vrezen.

De oplossing van het probleem van objectivisme en subjectivisme werd gezocht in het evenwicht tussen beide. De mix is de uitkomst, zo werd gezegd. Zowel het 'objectivisme' als het 'subjectivisme' zou een element van waarheid bevatten.

Tunderman heeft deze gedachte afgewezen. Want subjectivisme en objectivisme brengen geen waarheden én geen zekerheid. En de waarheid is niet iets dat gezocht moet worden tussen twee uitersten of eenzijdigheden. De Schrift verkondigt steeds dat de waarheid diametraal tegenover alle leugen en dwaling staat.

Subjectivisme en objectivisme brengen geen waarheden én geen zekerheid

In de 19e eeuw streden onze vaders met succes tegen het Cartesiaanse subjectivisme. Tunderman roept zijn lezers op om zich in hun eigen tijd ook tegen dit mensmiddelpuntige gedachtegoed te keren, want anders zal '*de subjectivistische vraagstelling van Descartes (...)* steeds een invalspoort van het subjectivisme in de geest van Franck blijken te zijn, en zal niet slechts aan de Reformatie van de 19^e eeuw, maar ook aan die van de 16^e eeuw blijvende schade worden toegebracht' (*Marnix*, p.188). Het is de alarmerende slotzin van zijn boek.

Prediking als levende verkondiging

Wat is nu volgens Tunderman het concrete gevaar dat de prediking bedreigt? Dat niet onderkend wordt

dat beide soorten, zowel de subjectieve als de objectieve prediking, uitgaan van de mens. Ze brengen namelijk *wetenschap* op de kansel: de leerprediking komt met de theologie aan, de belevingsprediking met de psychologie, ofwel met zielkunde. De leerprediking lijkt geleerd en degelijk, en de belevingsprediking lijkt liefelijk en vertroostend, maar in werkelijkheid wordt de gemeente door geen van beide opgebouwd en getroost. Door de leerprediking niet, want die brengt dat wat mensen, wat de *theologen* over God hebben gedacht. En door de belevingsprediking niet, want die wendt zich wel af van het geredeneer, maar richt zich op wat er in een mensenzien kan en moet omgaan. Zoals bij de leerprediking de *denkende* mens in het middelpunt staat, zo staat bij haar de mens met zijn *beleving* in het centrum. Ze verkondigt niet wat de Here gedaan heeft en doet, maar bijvoorbeeld wat Abraham beleefd heeft en David en Paulus. Maar predikanten zijn boden of dieneren van God die het machthebbende Woord van het Evangelie hebben te spreken. Ze moeten geen woorden van mensen brengen. Tunderman zegt het in een van zijn referaten zo: net zo min als ik kan leven bij een theologische redenering, zo min kan ik leven bij een beschrijving van het zielenleven van wie dan ook. Begrippenprediking brengt mij niet bij God, maar bevindingsprediking evenmin. Gods volk heeft als voedsel de levende verkondiging van het Woord nodig.

'God met ons'

Als in de verkondiging de levende stem van God klinkt, verdwijnt het probleem van subjectivisme en objecti-

visme, zo heeft Tunderman laten zien. Toch steekt het voortdurend de kop op. In 1980 publiceert de synode van de Gereformeerde Kerken (synodaal) het rapport *God met ons ... , over de aard van het Schriftgezag*.² Ook daarin klinkt het door. In een poging het probleem te overwinnen voert het rapport het 'relationele waarheidsbegrip' in: *'De waarheid (ook van Gods openbaring) is geen objectieve zaak, (en is) geen subjectieve zaak (in ons), maar is relationeel: openbaart zich in de relatie, in de betrekking tussen God en mens'*.

Is het rapport in deze poging geslaagd?

Nee, zegt prof. J. Kamphuis in zijn artikel *Er staat geschreven*.³ Want het rapport brengt het getuigenis van de Heilige Geest in stelling tegen de kerkelijke belijdenis (NGB art. 5) dat de grond van het gezag van Gods Woord in dat Woord zelf ligt (de zgn. *autopsitie* van de Schrift). Dat doet het door te zeggen:

'Zelfs de oude, klassieke gereformeerde theologie sprak van een objectief en subjectief aspect ineen: de Heilige Geest werkt zowel in de Schriftinspiratie als in de harten van mensen, en de openbaring van waarheid is er niet als één van deze aspecten ontbreekt'.

Let op het woordje *ineen*; daarin krijgt het veranderde waarheidsbegrip stem. Volgens het rapport kun je niet zeggen dat de Schrift theopneustos is (*geademd* door de Geest van God), want dat zou betekenen dat je de Schrift behandelt als de Koran en dat je de openbaringswaarheid beschouwt als 'een meteoriet uit de hemel die in de mensenwereld inslaat'. In plaats daarvan zegt het rapport dat God de Schrift heeft *doorademd*: de Geest is er als de wind doorheen gewaaid. En omdat diezelfde Geest ook de mens doorwaait ontstaat er een 'geestelijke' relatie en dáárin wordt de waarheid openbaar. Dus: niet in de Bijbel, niet in de mens, maar in de *relatie* die de Geest (niet zozeer legt, maar) *is* tussen God en mens. In het *ineen* van het Geesteswerk in de Bijbel én in de mens ontstaat de openbaringswaarheid.

Maar is daarmee het schema objectief-subjectief overwonnen? Nee, integendeel, want dit relationele waarheidsbegrip komt niet op uit de Schrift, maar *... uit de mens, uit de wetenschap*: uit de godsdienstwijsbegeerte van onder andere C. A. van Peursen. Die leert ons, dat *de mens* in de

**Begrippenprediking brengt
mij niet bij God, maar
bevindingsprediking evenmin.
Gods volk heeft als voedsel
de levende verkondiging
van het Woord nodig**

huidige fase van de geschiedenis zijn verhouding tot het goddelijke anders definieert dan voorheen, en dat het goddelijke in deze fase functioneert als een extra dimensie van de natuurlijke (mensen)wereld. En dat dit ertoe leidt

de preken en in de vormgeving van de kerkdiensten.⁵

Het dilemma van leer en beleving blijkt dus toch springlevend. Hoe komt dat? Wordt in de preken Gods stem niet tot klinken gebracht en

Het dilemma van leer en beleving blijkt springlevend. Hoe komt dat?

dat het grondwoord *waarheid* verandert in relationele zin. In dit mens-middelpuntig denkklimaat is voor het gezagsvolle, bevrijdende spreken van God geen plaats!

Actueel

De Gereformeerde Kerken vrijgemaakt hebben de prediking, als de levende verkondiging van het Woord, altijd hoog willen houden. In de lijn van Tunderman beklemtoonde Dr. C. Trimp als hoogleraar preekkunde dat de prediking geen objectieve leerrede met een subjectieve toepassing is, maar ambtelijke bediening van de sleutels van het Koninkrijk der hemelen, de bediening van het levende, altijd geldende woord van het verbond.⁴

Maar ondanks deze indringende typing neemt de prediking steeds minder een centrale plaats in. De middagdiensten met de catechismuspreken worden slecht bezocht en zijn op veel plaatsen zelfs afgeschaft. De preek, vooral de catechismuspreek, lijkt als 'objectieve leer' te worden beschouwd. Anderzijds wordt steeds meer ruimte gevraagd voor de geloofsbeleving, in

worden mensen er niet door gevoed? Of andersom: is die stem wel hoorbaar, maar (h)erkennen mensen die niet? Wordt het uitgangspunt misschien opnieuw in de mens genomen? Dat zijn belangrijke vragen. Ondertussen heeft de fusiekerk NGK ervoor gekozen om in de nieuwe kerkorde de aanwezige verschuiving van leer naar beleving te formaliseren.

Historische wortels

Tunderman stelde de vastheid van het Woord tegenover de verwarring en onzekerheid waartoe het subjectivisme van Descartes leidt. In zijn boek over Marnix van Sint Aldegonde laat hij bovendien zien waar de wortels van dit subjectivisme liggen: in de eeuwenoude gnostiek waardoor ook mystici als Franck en Coornhert diep beïnvloed waren. Daarover gaat mijn tweede artikel. ■

2 *Rapport van de Gereformeerde Synode*, 1980

3 Opgenomen in de bundel: *Een uitgemaakte zaak*, Van den Berg-Kampen, 1987, p. 141-174

4 Zie C. Trimp, *De actualiteit der prediking in het licht van het 'sola scriptura' der reformatie*, serie *Kamper Bijdragen XI*, Groningen 1971, p. 28.

5 Zie Jan Smelik, 'Nu ik bij u kom in uw heiligdom'. De evangelicale liedcultuur en de gereformeerde liturgie, in: *Nader Bekeken*, jrg. 30 (2023), nr. 5, p. 184-188.